

Začetki sanitetne službe na Gorenjskem

(Odlomek iz spominov »Partizanska saniteta na Gorenjskem«)

Prvi partizani na Gorenjskem niso imeli organizirane zdravniške službe, med borci so se našli ljudje, ki so se nekoliko razumeli v dajanju prve pomoči in opravljali pretežno samo bolničarske posle, medtem ko so bili pri vseh večjih poškodbah navezani na zdravniško pomoč s terena. Zavedni zdravniki s terena so prihajali k ranjenim borcem in jim nudili strokovno pomoč, ki pa je imela to pomanjkljivost, da je bila večinoma samo enkratna in so bili nadaljnji negovalci predvsem civili, ki so ranjenca skrivali. Med borbo sem imel priložnost razgovarjati se z nekaj takimi ozdravelimi ranjenci, ki so opisovali nepopisno trpljenje za časa svojega zdravljenja. Predvsem mi je ostal v spominu ranjenec iz dražgoških borb, ki se je zatekel k nekemu kmetu v Selški dolini, ki mu je pripravil »bivališče« v gnoju pred hišo in kamor mu je dnevno skrivaj nosil hrano in zdravila. Mala odprtina ob glavi ranjenca je bil edini stik z zunanjim svetom. Skoraj tri mesece je preležal v tem prostoru brez svetlobe in tajanje gnoja ter vedno močnejši curki gnojnice so ga prisilili, da se je še ves slab izvlekel iz luknje in odtaval v gozd, kjer je našel svoje soborce. Drugi ranjenec se je s prestreljeno in zlomljeno stegnjenico privlekel do neke hiše v loških hribih, kjer ga je domača hči skrila v senu in mu nosila hrano skozi več mesecev, ne da bi še kdorkoli v tej hiši slutil, da je pri hiši skrit partizan. Spomladi so tega ranjenca ilegalno prepeljali v ljubljansko bolnišnico na kirurški oddelek, kjer smo ugotovili, da je kost sicer zaraščena, vendar je zaradi premaknjenosti kosti ostala noga dokaj krajša. Ranjenec je pretrpel strašanske muke predvsem v prvih tednih, ko se je kost pri najmanjšem premiku telesa tudi sama premaknila in povzročala ostre bolečine. Tudi ta ranjenec se je, čeprav invalid, vrnil v borbo. Mnogo je še takih neznanih junaških ranjencev in tudi aktivistov, ki so se kljub živinskemu terorju odločili, da sprejmejo in negujejo po svojih najboljših močeh ranjenega borca.

Ta način zdravljenja ranjencev, to je tako imenovano »zabijanje« ranjencev na terenu, je trajalo od početka borbe do poletja 1942.

Prvi sanitetno orientirani borec, kolikor sem mogel iz pripovedovanja starih borcev izvedeti, je bil menda neki medicinec ali izšolani bolničar France, ki se je udeležil tudi dražgoške borbe in kasneje padel blizu Skofje Loke. Prvi partizanski zdravnik na Gorenjskem je bil dr. Jože Gabrovšek, ki je prišel na Gorenjsko v juliju 1941 in po borbi na Partizanskem vrhu na Jelovici prišel nazaj v Ljubljano. Navajal je, da je zaradi maloštevilnih edinic potreba po visokokvalificiranem kadru neutemeljena in da je dovolj, če so v edinicah dobri bolničarji ali medicinci. Do pomladi 1942 ni bilo dotoka sanitetnega kadra s terena, takrat, to je v aprilu oziroma maju, sta prišla iz Ljubljane medicince Janez Kmet-Mirko in Emil Štraus. Prvi je deloval v Selški četi, drugi pa v Poljanski četi, medtem ko druge edinice še niso bile sanitetno oskrbljene.

2. junija 1942 sta prišla z dopolnilnim bataljonom čez Dolomite na Gorenjsko dva zdravnika, in sicer dr. Milan Cunder in dr. Edvard Pohar. Prvi je bil dodeljen Kamniškemu bataljonu in je s seboj imel izšolanega bolničarja Iztoka, drugi je odšel v Cankarjev bataljon pod Stol z operativnim področjem Karavank, Mežaklje in Pokljuke. Ta zdravstveni kader je dokaj pripomogel k zbolšanju sanitetne službe v edinicah, kjer so ranjenci dobivali hitro in bolj učinkovito zdravniško pomoč, vendar je to ugodno stanje trajalo le nekaj mesecev. Ujeta sta bila v zimi 1942/43 dr. Cunder in medicinec Štraus, ki je bil kasneje v Begunjah ustreljen. Medicinec Kmet je prešel na politično delo in dr. Edvard je ostal na Gorenjskem edini zdravnik.

Velika poletna nemška ofenziva 1. 1942 je trajala več kot tri mesece in je bila zelo silovita. Nesrečno so končale borbe Kokrškega odreda v Udenborštu, od koder

se je rešil samo en ranjenec, medtem ko je bila razen nekaj borcev, ki so se uspeli prebiti, cela edinica uničena oziroma zajeta. Kamniški bataljon je bil tudi razbit in rešili so se le neranjeni borci iz obroča, medtem ko so bili vsi ranjenci zajeti. Enako usodo je v septembru doživela Selška četa na Jelovici, ko je bil težko ranjen tudi komandant Joža Gregorčič, ki se je ustrelil, ko je spoznal, da so odkrili njegovo skrivališče pod dračjem, kamor so ga zavlekli soborci. Rešili so se samo zdravi borci. Število rešenih ranjencev je bilo v velikih nemških ofenzivah zelo majhno, ker je bilo reševanje zaradi silne sovražne premoči praktično skoraj nemogoče.

V tej dobi stalnih ofenziv ni bilo mogoče graditi stalnih sanitetnih postojank zaradi tega, ker so Nemci prečesali z velikimi silami vse terene v strelcih in bi bil zaradi tega obstoj bolnic vedno izpostavljen odkritju in uničenju. Taktika oskrbe ranjencev se je do prejšnjega načina zabijanja ranjencev pri civilnem prebivalstvu spremenila v tem, da smo ranjence skrili v težko dostopne in nekompromitirane kraje v gozdovih, kjer smo jim napravili majhno zasilno bivališče ter jih preskrbeli z negovalci. Po možnosti bolničar ali eden izmed borcev, ki je vsaj zasilno obvladal prevezovanje, je bil odrejen za neposredno nego bolnika, medtem ko je bil drug borec zadolžen za preskrbo s hrano in za stražo. Tako se je zgodilo, da je bilo v področju enega bataljona nekaj takih skupinic, ki so oskrbovale ranjenca, če pa je transport bil mogoč, so ranjence prenesli na en sam kraj. Bataljonski zdravnik je vedno oskrbel prvo nego ranjenca, odredil in naučil bolničarja vseh potrebnih stvari, ki so bile potrebne za zdravljenje in od časa do časa te raztresene ranjence obiskoval ter izvrševal zdravniške posege. Med najtežjimi primeri na ta način zdravljenih ranjencev bataljona pod Stolom je bil vsekakor Jože Kiršner, ki je bil ranjen v trebuh in mu je dolgo časa uhajalo blato skozi rano na trebuhu in se je po nekaj mesecih vendar povrnil v svojo edinico. Dva borca, ki jih je odredil zdravnik, sta ga ves čas oskrbovala in zaradi dekonspiracije, ki je nastala zaradi stokanja ranjenca, bila prisiljena, da ga stalno prenašata na rjuhi z enega mesta na drugo. Prenašala sta ga od Javorniških rovt do Jeseniških rovt in zopet nazaj. Težko si je zamisliti muke ranjenega, ki ni imel nikdar občutka popolne varnosti in potrebnega miru, kakor tudi stalne napore in požrtvovalnost obeh spremljevalcev. Naravno je, da je bil ta način oskrbe ranjencev daleč od tega, da bi bil idealen, vendar je bil v neki meri napravljen prehod k boljšemu načinu. Ranjenec je bil v gozdu dokaj bolj na varnem kot pa v hiši, kjer je veliko lažje nastopila dekonspiracija, zdravnik je imel mnogo lažji dostop do ranjenca, čeprav tudi tu ni bilo brez nevarnosti. Tako se je zgodilo v juniju 1942, da je bataljonski zdravnik na poti do tako zabitega ranjenca padel v nemško zasedo, od koder se je z največjo težavo rešil, medtem ko sta padla dva njegova spremljevalca in to bolničar in borec Reven.

Preskrba s sanitetnim materialom je bila v začetku mogoča le z zbiranjem zdravil in instrumentarija na terenu po naših terenskih delavcih. Manjše količine legalno preskrbljenega materiala so se zbirale in nato pošiljale našim edinicam. Pomanjkljivost tako zbranega materiala je bila v tem, da so bile zbirke dokaj enostranske in je primanjkoval komplet instrumentarija, ki je bil nujno potreben za težje zdravniške posege. Preskrba iz Ljubljane je bila zaradi slabih zvez zelo težka in tako je le z dopolnilnim bataljonom iz Dolomitov, ki je v začetku junija okrepil gorenjske edinice, prišlo nekaj sanitetnega materiala, ki pa je bil za vse potrebe seveda nezadosten. Komplet kirurškega instrumentarija, ki ga je prinesel s seboj dr. Edvard, je komandant odreda Joža Gregorčič odredil za Selško četo, medtem ko je za bataljon pod Stolom odredil rekvizicijo v jeseniški bolnišnici. Ta akcija se je izvršila v noči med 20. in 21. junijem 1942. Zdravnik dr. Edvard je odšel s 50 borci, ki so bili oboroženi z 2 mitraljezoma, ob Savi in nato čez močvirje tik ob tovarni do ceste in do bolnišnice. Ta čas je bilo na Jesenicah okrog 1000 nemških vojakov in policajev, zato sta bili potrebni izredna pozornost in hitrost pri akciji. Zdravnik se je hitro lotil dela in nabral ves potrebni instrumentarij, nato se je lotel še nabiranja zdravil. Dežurni zdravnik, ki je bil medtem pozvan, da pokaže, kje so zdravila, se je močno čudil partizanu, ki je zahteval vsa mogoča

zdravila in na zunaj ni bilo videti, da bi mogel biti njegov stanovski kolega. Dogodilo se je celo, da mu je razlagal, da nima smisla jemati s seboj injekcijske ampule, češ da to ni za piti, ampak se mora z brizgalko in iglo dajati pod kožo. Ta akcija je med gorenjskim ljudstvom imela zelo močan odmev in že naslednje jutro je novica šla od ust do ust in so zlasti poudarjali, da je med partizani tudi nekdo, ki govori samo latinsko. Partizanski zdravnik se svojemu civilnemu kolegu zaradi konspiracije namreč ni predstavil.

Po tej akciji je zdravnik razpolagal z zadostnim orodjem in borci so bili predvsem zadovoljni, ker je imel zdravnik pri sebi klešče za zobe in lahko hitro rešil borce zobobolov, ki so bili dokaj pogosti in precej močni. Porasla je tudi zavest, da ranjenec lahko dobi hitro in uspešno pomoč od zdravnika, ki je opremljen z vsem potrebnim. Večino tega materiala iz jeseniške bolnišnice se je ohranila do svobode in se nato zgubila v naših prvih ambulantah v mestih, kamor so partizani prišli iz gozdov.

Ko se je bližala zima 1942/43, je bilo treba misliti na stalno sanitetno postojanko, kjer bi ranjenci čez zimo mogli biti na varnem in pod zdravniško kontrolo. 2. decembra 1942 se je začel postavljati bunker na Mežaklji, in to na vrhu pobočja proti Jesenicam v bližini daljnovoda, ki poteka proti Radovni. Prostor je bil zelo ugoden in je bila postavljena baraka pod visoko skalnato steno, na kateri vrhu je rasel macesen. To je omogočalo kurjenje tudi z mokrimi drvmi, posekanimi v neposredni bližini barake, kajti dim se je vil približno 20 metrov ob skali in se nato še v macesnu popolnoma izgubil in se tako iz Jesenic ni mogel opaziti. Gradnja barake je bila zaradi pomanjkanja materiala zelo enostavna. Glavne stene so bile spletene iz gostih vej približno pol metra debelo in je bila s tem izolacija še kar zadovoljiva. Streha je bila iz klanih strešnikov, ki so jih prenesli z bližnje drvarške kočice. Oprema je bila skromna in se je sestajala iz mize, manjše omare in stola, kar je bil bivši inventar bližnje lovske kočice. Ležišče je bilo v obliki pograda in napravljeno iz smrekovih vej. V baraki je bilo pet ležišč in za osebje se je kasneje dogradila manjša ležalnica, ki je bila zaradi velike strmine terena postavljena na veje borovca in kjer je bil prostor za tri ljudi. Iz barake se je skozi vrata ali okno videlo direktno na Jesenice, medtem ko se baraka ni mogla zapaziti od nikoder zaradi borovcev in tik pred njo umetno nasajenih smrek. Preskrba z vodo je bila pozimi mogoča s topljenjem snega, medtem ko se je poleti nosila iz rezervoarja, ki se je nahajal v elektrarski hišici ob drogovih daljnovoda tik na vrhu pobočja in od koder je približno četrta ure hoda.